

להגיע לליל הסדר

יונה בר מעוז

כל חוויית ליל הסדר בנויה על החובה של כל יהודי לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כפי שדרש רבן גמליאל במשנה פסחים¹: בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שנאמר "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם".

דברי רבן גמליאל אמנם נסמכים על פסוק בודד, אך הם מייצגים תופעה קבועה בתנ"ך, שבה החובה לזכור את יציאת מצרים דורשת לא זכירת סיפור היסטורי שהתרחש לעם בעבר הרחוק, אלא סיפור אישי מן העבר הקרוב, כפי שעולה גם מהציטוטים הבאים:

"והיה כִּי־שאלך בנך מחר לאמר מה־זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים"².

"והיה כִּי־תבאו אל־הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את־העבדה הזאת: והיה כִּי־אמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם זבח־פסח הוא לה' אשר פסח על־בתי בני־ישראל במצרים בנגפו את־מצרים ואת־בתינו הציל..."³.

"כִּי־שאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' א־להינו אתכם: ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה: ויתן ה' אותות ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל־ביתו לעינינו: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את־הארץ אשר נשבע לאבתינו"⁴.

* גב' יונה בר מעוז, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן.

1. י,ה.

2. שמות יג,יד.

3. שמות יב, כו־כח.

4. דברים ו, כא־כג.

"לא־תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל־עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את־יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך"⁵.

אפילו מצוות שמירת שבת אמורה להתחזק מכוח הזיכרון האישי הטרי של מי שזה עתה יצא מעבדות קשה, ולא רק כזכר למעשה בראשית:

"וזכרת כִּי־עבד היית בארץ מצרים ויִצֶאךָ ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על־כן צֹוֹךְ ה' אלהיך לעשות את־יום השבת"⁶.

אמנם בכל הציטוטים האלה אפשר לפרש שהאדם שאליו פונים אינו אדם פרטי אלא העם בכללו, אך ממצוות הבאת הביכורים עולה בבירור שיש חובה על כל בן ישראל לראות את עצמו בכל זמן נתון כאילו באותו רגע יצא ממצרים והגיע לארץ המובטחת, אף שאולי כבר עברו מאות שנים מיציאת מצרים ההיסטורית.

והיה כִּי־תבוא אֶל־הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה ויִרְשָׁתָה וישבת בה: ולקחת מראשית כל־פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אֶל־המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם: ובאת אֶל־הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלהיך כִּי באתי אֶל־הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו... וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי־שם לגוי גדול עצום ורב: וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה: ונצעק אֶל־ה' אֶל־הי אבותינו וישמע ה' את־קולנו וירא את־ענינו ואת־עמלנו ואת־לחצנו: ויוצאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים: ויבאנו אֶל־המקום הזה ויתן־לנו את־הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: ועתה הנה הבאתי את־ראשית פרי האדמה אשר־נתתה לי ה'...⁷

מביא הביכורים איננו כלל העם, שהרי יש אנשים בעם שאין להם מלכתחילה נחלה, כמו הלויים, או אנשים שמכרו את נחלתם בצוק העתים, או אנשים שיש להם נחלה אך אין בה פרי שראוי להביא ממנו ביכורים. והנה האיש שזכה להגיע עם הפרי למקדש משתמש בביטוי המשמעותי "הגדתי" (משורשו נגזר שמה של ה'הגדה') ומצהיר שהוא הגיע ביום זה ממש ממצרים, והביכורים שהוא מביא הם אות התודה

5. דברים טז, ג.

6. דברים ה, טז.

7. דברים כו, א־יא.

על הצלתו המופלאה מעבדות ששיאה הוא הכניסה לארץ. כל זה מתואר כאילו האיש עצמו עבר את חווית העינוי, הגאולה, הורשת הארץ ועיבוד אדמתה, והפירות המובאים לכהן הם ההוכחה שאכן הגיע לתכלית הרצויה של יציאת מצרים שלו.

ברור, אם כן, מדוע דבריו של מביא הביכורים נבחרו לשמש בהגדה של פסח, וכל פסקה בהם מורחבת בהגדה ומוסברת בדרכים שונות, בין היתר – על ידי הבאת פסוקים ממקומות נוספים בתנ"ך שנוגעים לעניין, וברבים מהם יש אף הקבלה לשונית, כפי שמראה הטבלה הבאה.

הגדת הביכורים	הגדת יציאת מצרים
וירד מצרימה	אנוס על פי הדיבור: (אל תירא מרדה מצרימה)
ויגר שם	ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו
במתי מעט	בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה
ויהי שם לגוי גדול עצום ורב	ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד
וירעו אתנו המצרים	רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי
ויענונו	הבה נתחכמה לו פן ירבה
ויתנו עלינו עבדה קשה.	וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם
ונצעק אל ה' אלהי אבותינו	ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך
וישמע ה' את־קלנו	ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שועתם אל הא־להים
וירא את־עֵנינו	וישמע א־להים את נַאֲקָתָם
ואת־עמלנו	וירא א־להים את בני ישראל וידע א־להים
ואת־לחצנו	כל הבן הילוד היארה תשליכהו
	וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם

והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה... אני ה'	ויוציאנו ה' ממצרים
הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה... דבר כבד מאד	ביד חזקה
זו החרב, כמה שנאמר: וחרבו שלופה בידו, נטויה על ירושלים.	ובזרע נטויה
הנסה אלהים... לקחת... וביד חזקה ובזרוע נטויה	ובמורא גדל
ובמוראים גדולים	
ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האתת	ובאתות
ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן	ובמפתים

ואנחנו, היושבים בסדר ליל הפסח, מצהירים בדומה למביא הביכורים: "עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה ובזרע נטויה", ובנוסף אנחנו מבהירים מה משתמע מההוצאה, ומדוע אין אנחנו מקבלים כמובנת מאליה את עובדת ישיבתנו לסעודת מלכים בחירות הגוף והנשמה:

ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים ולנו זקנים כולנו יודעים את התורה מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.⁸

אנחנו חוגגים בהתפעמות ובחדווה את ההצלה המופלאה מעבדות מצרים, גם משום שזהו אירוע חדיפעמי בתולדות האנושות, ככתוב:

"כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו? השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי? או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך?

אבל עלינו לחגוג במשנה התפעמות וחדווה את היותנו חלק מאותו אירוע מדהים, שכן לא כל עם ישראל זכה לכך. הדברים אמורים בהגדה במפורש בדברי התוכחה לבן הרשע. הבן הרשע שואל "מָה הָעֵבֶדָה הַזֹּאת לָכֶם", ומול הריחוק הנפשי שמפגינה שאלתו, משיבים תשובה נחרצת: "אלו הָיָה שָׁם, לא הָיָה נְגָאֵל" (ומפגינים ריחוק הדדי, כי אין פונים אליו ישירות).

האפשרות שאחד מכל ארבעה בנים שנזכרו בהגדה לא היה ראוי להיגאל אינה מפתיעה, שכן חז"ל ציירו תמונה קודרת של המצב הרוחני של העם לפני הגאולה ממצרים, ומתוכה עולה כי רק אחוז קטן מן העם נכלל בתהליך הסופי שלה. כך נאמר למשל במדרש⁹:

"וחמושים עלו בני ישראל' - אחד מחמישה. ויש אומרים: אחד מחמישים. ויש אומרים: אחד מחמש מאות. רבי נהוראי אומר: העבודה (=לשון שבועה), לא, אחד מחמשת אלפים! ואימתי מתו? בימי האפלה, שהיו קוברין ישראל מתיהן, ומצרים יושבין בחשך; ישראל הודו ושבחו על שלא ראו שונאיהם ושמחו בפורענותן".

אם נאמר כי שש מאות אלף היוצאים ממצרים הם רק חמישית מן העם, משמעות הדבר היא שמיליונים מישראל מתו ערב הגאולה. נשאלת השאלה איך יתכן שהמצרים לא הרגישו בחסרונם ובהכנות הרבות הנדרשות לקבורתם? התשובה היא שחז"ל מתכוונים כנראה להעלמות רוחנית ולא פיזית. כלומר: חלק גדול מעם ישראל נשאר במצרים לצמיתות, ולא נענה לקריאת הבשורה שבפי משה. בכך מתו רבים לעם ישראל, כפי שקרה גם בגלויות אחרות, שבהן נטמעו חלקים נכבדים מעם ישראל בסביבה הנוכרית ואבדו כליל לעמנו.

איך ייתכן שחלק מן העם לא ראה את יד ה' הפועלת למענו במכות מצרים? הרי בשונה ממה שקרה בגלויות המאוחרות, שבהן לא נעשו למענו נסים כה גלויים ולכן אנשים התייגשו מן הגאולה שהבטיחו אותה הנביאים בימים רחוקים מאד, הרי במצרים הופיע נביא בסמוך לאירועים, וכל מה שהוא חזה התרחש מיד ובדיוק רב. אם כן כיצד יכול היה העם לפקפק בוודאות הגאולה לאחר כל המופתים שעשה משה?

התשובה היא שגם בגלות מצרים, כמו בגלויות אחרות, חזון הגאולה מעודד ומנחם רק כאשר יש צרות, אך ככל שפוחת הלחץ של הסביבה ותנאי החיים של העם משתפרים, כך מתמעטת תחושת הנחיצות והדחיפות לקום ולעזוב הכל מאחור ולצאת לדרך חדשה. אדרבה, אז מושכים את הלב כוח השגרה, ההתמדה והרצון להשאר במקום, וההכרח לעקור שורשים נראה אז קשה ומיותר.

אין ספק, שהחלק מעם ישראל שהעדיף להישאר הרגיש שייכות לארץ גושן שבה התבסס מזה דורות, ובצד זיכרונות של עבדות ועינוי היו לו גם סיפורי זיכרונות על ימי גדולה בעבר הרחוק. יש לזכור, שבמשך 70 שנה בימי יוסף חיו בני ישראל כקרוביו של השליט השני בחשיבותו במצרים, ועוד 50 שנה חיו בנוחות רבה כשוויים בין שווים, ורק 86 שנות שעבוד היו ב210 שנות השהות במצרים¹⁰.

מצבו של העם במצרים השתפר ככל שהתרבו המכות שהנחית ה' על המצרים, בשל כך פחת הלחץ המצרי על העם (מסורת של חז"ל¹¹, קובעת שעבודת הפרך בטלה כבר בראש השנה, כחצי שנה לפני מכת בכורות), ולכן חלק מן העם לא הרגיש כל צורך לוותר על התרבות המצרית שהייתה אז בשיאה, ולחפש אתגרים ביצירת תרבות ייחודית בתנאים קשים, וזאת תוך כדי התמודדות על הארץ נגד עמי כנען.

יש לזכור שתהליך 10 המכות היה ארוך, וכמו שההפוגות בין מכה למכה אפשרו לפרעה להתאושש ולחזור לקשיות ערפו. כך, ומאותן סיבות, פוגגה התמשכות המכות אצל חלק מעם ישראל את תחושת הפלא על הנס שנעשה, וההפוגות בין מכה למכה החלישו את השמחה על התקרבות רגע הגאולה ממצרים. מובן מאליו, שהדבקים במצרים לא חשו כי מצרים הטוטליטארית הייתה ונשארה בית עבדים עד לשקיעתה במצולות ההיסטוריה. רק היוצאים ממנה אפשרו את המפנה התודעתי העמוק בתרבות האנושית, את הכמיהה לחירות הגוף והרוח כערך נעלה, כפי שסיכם זאת הרב א"י הכהן קוק: "יציאת ישראל ממצרים תשאר לעד האביב של כל העולם כולו"¹².

משום כך אנו מדגישים בליל הסדר את הפלא של ההצלה. בעזרת ההגדה אנחנו חוזרים ומזכירים לעצמנו את כל הפרטים המפתיעים, ואף מוסיפים עליהם, כדי

10. כך על פי מדרש תנחומא, מהדורת בובר, פרשת בא ז

11. במסכת ראש השנה י ע"ב

12. מגד ירחים

לשחזר בקרבנו את ההתפעמות שחשנו בעת שהתרחשה כל מכה. מאותה סיבה גדל לפתע מספר המכות מ־10 ל־500, דבר שמלהיב את דמיוננו ומעצים את רגשות הפליאה בלבנו.

בנוסף, אנו מלקטים ומונים בליל הסדר אחת לאחת כל טובה שהייתה בכל שלב, כדי לשחזר את החוויה של הטובה הבלתי צפויה. הן הגענו בימי העבודות והעינוי לתחושת ייאוש עצומה שלא היה בכוחנו אפילו לתת לה מילים, ורק זעקת ענות ואנחה פרצו מן הגוף המרוצץ בעבודת הפרך. ניסיון החיים מראה שמהר מאד מתרגלים לרווחה שבאה אחרי מצוקה גדולה, אך כשאנו מונים את כל הטובות שנפלו בחלקנו עם כל שלב בגאולה, אנו חוזרים וטועמים את הטעם הראשוני המתוק של השחרור מכאב, מלחץ ומחרדה.

שתיית ארבע כוסות יין בלילה הזה באה גם היא לסייע לנו להיכנס לאווירה של שמחה והתלהבות על השחרור מתחושות של עול ומצוקה, הן אלה שהיו במצרים והן אלה שאופפים אותנו לעתים בחיי היום יום, כדי שנצליח לחוש את חירות הרוח.

עתה נבין גם את משמעות הכנותינו לליל הסדר. רדיפת כל פירור חמץ כאילו היה פושע מסוכן, מעוררת אותנו משגרה שמשעבדת אותנו ומרדימה את כוחותינו הרוחניים. היא מאלצת אותנו לבדוק מדי מהם הדברים שכביכול חיינו אינם חיים בלעדיהם ומעמידה אותנו על העיקר. מסתבר לנו בסוף התהליך שההרגלים שאמצנו אינם חיוניים לנו בכלל, כפי שמצה צנומה יכולה לספק את האנרגיה הדרושה לנו, בלי שתתפח ללחמניה רכה ונימוחה בפה. אמנם אין רע בהתענגות על עסיסיות הלחמניה, אך אנו מקבלים תזכורת שנתית, שאפשר להתקיים גם בפחות. הידיעה הזאת מגבירה בנו את הכרת הטוב והנועם כאשר אנחנו זוכים למזון מותרות ומעצימה את התענוג באכילתו, ומכאן נסיק גם על תחומים אחרים בחיינו.

הניעור שאנו מנערים את חפצי הבית ממקומם, הקרצוף והניקיון, משלימים תהליך מקביל בנשמותינו, ואנחנו מוכנים לצאת ממקומנו ולהתחיל ביציאה מן המצרים הפרטיים שלנו, וגם בכך אנחנו זוכים להיות בין אלה שהיו ראויים לצאת ממצרים. על כן, כשאנחנו יושבים לשולחן בליל הסדר, אנחנו כבר בני חורין מהרגלינו שכבלו אותנו כל השנה, ואם נהיה ערים לתהליך שעברנו, אזי נשתדל לא להשתעבד להרגלים גם לאחר ליל הסדר. בכך תקל עלינו ההתנערות מהשגרה לקראת ליל

הסדר הבא, והתרוממות הרוח והכרת הטוב שנגיע אליהם, יהיו שרויים בלבנו בכל עת ובכל מקום לאורך כל השנה.

אם נוסיף לכל הנאמר את רענון קשרי המשפחה בליל הסדר, את התקרבות הלבבות מכוח הסעודה החגיגית המשותפת, את הטענת הרוח במצבורי אהבה – כל היסודות הללו יעזרו לנו לעמוד ברגעים של בדידות, מיצרים ומאבקים ביתר ימי השנה האפורים, עד שנשוב להטעין את רוחנו ונשמתנו בחג הבא.

חג שמח ומבורך לכל מי שבחר לצאת ממצרים!